

zkoumání společenských jevů historicko-materialistickou, tedy dialektickou metodu chrání marxistickou sociologií proti nebezpečí absolutizace jevových stránek společenského pohybu bez ohledu na jeho ontologii. Marxistická filosofická fundamentace sociologie jako vědy je zbraní proti pozitivistickému nebezpečí, ale stejně tak proti spekulativnosti, prázdné abstraktnosti a nekritickému přejímání teoretických postulátů a kategorií nemarxistické společenské vědy. Tato neustálá péče o zachování a rozvíjení skutečně marxisticko-leninské filosofie znamená pro sociologii zároveň teoreticko-metodologické východisko.

L. Svoboda představuje svým dílem i svou osobností vzácnou kontinuitu své generace, zaujaté Velkou říjnovou socialistickou revolucí, která pracovala pro pochopení revolučních změn v SSSR od samého začátku své životní dráhy až do současné doby. Zároveň je představitelem -- nebo spíše proto je představitelem -- kontinuity českého pokrokového myšlení a jeho logického vyústění v marxismus-leninismus. Tyto charakteristické rysy vědce, filosofa, pedagoga, komunisty a charakterního člověka učinily z L. Svobody osobnost, jejíž význam přesahuje jeho i naši generaci směrem ke generacím nejmladším. V L. Svobodovi najde mladá generace filosofa, který jí přiblíží marxismus-leninismus jako živý revoluční, skutečně humanistický světový názor.

Dílo L. Svobody je rozsáhlé -- bylo také oceněno udělením Řádu práce. Ale není to dílo ukončené, neboť L. Svoboda se dožívá sedmdesátí let v plné svěžesti a pracovní aktivitě.

Marie Huláková

## Některá významná centra sociologického bádání v SSSR\*

Sovětská sociologie vychází z obecných principů marxistické teorie a metodologie a navazuje především na myšlenkový odkaz Leninův, uložený nejen ve filosofických a obecně historických úvahách, ale i v konkrétní analýze řady společenských jevů a procesů, do té doby systematicky neanalyzovaných nebo zcela nových a typických pro vznikající socialistické uspořádání společenských vztahů.

Leninovo dílo se stalo pramenem poučení a inspirace i oporou pro sociologii, která se začala od dvacátých let v Sovětském svazu rychle rozvíjet. V té době zde vyšlo na tři sta knih a brožur, které obsahovaly výsledky konkrétních sociologických výzkumů. Sociologie těchto let přijala pokrokovou tradici zemských statistiků. I k tomu ji vedl Lenin, který stále

poukazoval na důležitost empirické základny pro závěry sociálního charakteru. Při určování programu Socialistické akademie společenských věd v r. 1918 vytyčil jako jeden z hlavních úkolů rozvoj sociologických výzkumů. Konkrétním příkladem vysoké úrovně sovětské sociologie té doby je sociologie venkova. V souvislosti s usnesením XI. sjezdu byla při ÚV VKS(b) vytvořena komise, která organizovala v letech 1923--24 celou sérii průzkumů v různých oblastech státu. V r. 1923 bylo provedeno šetření v osmi tisících usedlostech v sedmi guberniích. Referáty komisí tzv. „Narkomprosa“ z r. 1924, které zkoumaly postavení škol v sedmi guberniích, tvořily osm velkých svazků se stovkami různých tabulek. Pro výzkum v těchto letech bylo charakteristické jeho praktické zaměření.<sup>1</sup>

Mezi četnými publikacemi té doby zaujímá zvláštní místo monografie M. Fenomenova o současné vesnici.<sup>2</sup> Autor si v ní všímá nejen výrobních sil vesnice, organizace práce, hospodářských zvyků, charakteristik pracovníků, ale zajímají ho i mnohé další stránky života na vesnici, včetně rodinného života vesničanů, vztahů mezi manžely, postavení žen, výchovy dětí, rozvodů, vzájemných vztahů různých společenských organizací aj. Významná je také publikace F. Železněva,<sup>3</sup> v níž je podrobně popsán život rolníků ve Voroněžské oblasti.

I později, ve třicátých letech, se prováděly rozsáhlé výzkumy, jež zachycovaly sociální problémy obyvatelstva. Zajímavé byly i první monografie věnované problémům nemocnosti, úmrtnosti a sociální hygieny.

Velký význam se přikládá studiu životních podmínek různých kategorií obyvatelstva v porevolučním období. I v těžkém a hladověm roce 1918 pokládala vláda za nutné pečlivě zkoumat podmínky a způsob života dělníků. První sociologické průzkumy byly uskutečňovány ještě před ukončením občanské války v r. 1920. Autorem jednoho z nich byl N. Rybnikov. V Moskvě, Leningradě, Penze a jiných městech se analyzovaly tzv. „bjudžety“ (rozpočty) dělníků. Výsledky výzkumů byly zpracovány v pracích sovětských sociologů a ekonomů. Tyto výzkumy, které dostaly název „Nojabrskije bjudžety“, pokračovaly až do r. 1929. Podle slov J. Kabo „vešly do dějin vědeckých výzkumů v SSSR jako pravdivý letopis těch hlubokých sociálních procesů, které radikálně změnily způsob života sovětských dělníků“.<sup>4</sup>

Významné byly známé výzkumy S. Strumilina, jehož práce týkající se rozpočtu pracovního dne dělníků, rolníků a zaměstnanců dosud neztratily svoji hodnotu, ani pokud jde o obsah, ani pokud jde o metodologii.<sup>5</sup> Stru-

\* Tento příspěvek není a vzhledem k rozmachu sociologické aktivity v SSSR ani nemůže být vyčerpávající informací o sovětské sociologii. Jeho cílem je podat určitý přehled o zpracovávaných tématech a o činnosti nejdůležitějších center oboru.

<sup>1</sup> O sociologických výzkumech té doby píše J. Arutunjan v knize *Opyt sociologičeskogo izučeniija sela*. Moskva 1968.

<sup>2</sup> Fenomenov, M.: *Sovremennaja derevňa, Opyt krajevedčeskogo obsledovaniija odnoj derevni*. Moskva-Leningrad 1925.

<sup>3</sup> Železněv, F.: *Voroněžskaja derevňa*. Voroněž 1926.

<sup>4</sup> Kabo, J.: *Očerki rabočego byta*. Moskva 1928; *Sbornik Byt. vremja, demografija*. Moskva 1968. S. 15.

<sup>5</sup> Strumilin, S. G.: *Bjudžet vremeni russkogo rabočego i krestjanina v 1922--1923 gg.* Moskva-Leningrad 1924; *Rabotij byt v cifrach*. Moskva-Leningrad 1926.

milinova práce věnovaná problematice nadání zůstává stále průkopnickou a současní badatelé pokládají za účelné obnovit studium metodiky navržené Strumilinem před padesáti lety.

Seriózní charakter měly ve dvacátých letech výzkumy veřejného mínění a čtenářských zájmů. Moskevské, ústřední, provinciální a arménské noviny organizovaly tehdy konkrétní sociologické ankety. Velký průzkum provedly v r. 1925 noviny *Rabočaja gazeta*, orgán ÚV strany.

Ve třicátých a čtyřicátých letech byla sociologická problematika významně zastoupena jednak v historickém materialismu, kde byl položen důraz na problémy základní pojmové vybavenosti marxistické společenské vědy a na obecné problémy společenského pohybu, jednak v samostatných vědních oborech, zejména v demografii a psychologii. Ačkoli toto období bylo značně poznamenáno normativistickými a aprioristickými přístupy a nejednou se konkrétní badatelský přístup nahrazoval pouze interpretací Stalinových textů, mohla sovětská sociologie v polovině padesátých let navázat na řadu podnětných koncepcí, zejména však na obecné vymezení základních problémových okruhů, které měly být podrobeny systematickému empirickému zkoumání. Sovětská sociologie se nejprve konkretizovala jako konkrétně výzkumná disciplína, jejímž úkolem bylo poskytnout základní empirický materiál jednak pro potřeby společenské praxe, jednak pro pracovníky v jednotlivých filosofických disciplínách.

K renesanci sovětské sociologie dochází v r. 1956 a zejména v šedesátých letech, kdy politický a hospodářský život země směřuje k nové aktivitě a kdy se volá po vědecké analýze sociální skutečnosti. V té době se konstituje opět jako samostatná a zcela autonomní vědecká disciplína. Konkrétní výzkum spolu s teoretickou frontou vytváří významný diagnostický nástroj v procesu řízení sovětského státu. Je kladen stále větší důraz na široké perspektivy a poznávací možnosti, které má sociologie v podmínkách socialismu.

Koncem padesátých let se začínají opět ve velkém provádět konkrétní sociologické výzkumy, které v mnohém navazují na výzkumy dvacátých a třicátých let. Tomu napomáhá celá řada faktorů, zejména však kurs strany na využití výsledků vědy v řízení společnosti, neboť splnění programu výstavby komunistické společnosti do značné míry závisí na efektivnosti řízení sociálních procesů v ekonomii, politice a ideologii, které se stávají stále složitějšími.

Zvláštního významu začíná nabývat sociální prognostika a sociální plánování, neboť na jejich úspěchu závisí progres národního hospodářství, zejména ve využívání optimálních metod a nejnovější výpočetní techniky.

Na význam sociologického bádání poukazovali ve svých referátech i L. I. Brežněv a A. N. Kosygin na XXIII. sjezdu KSSS. Zdůrazňoval se jeho význam pro řešení nejen

teoretických, ale i praktických úkolů výstavby komunismu. A. N. Kosygin ve svém referátu prohlásil, že sociologické výzkumy založené na materialistickém chápání dějin a zobecňující konkrétní fakta života socialistické společnosti hrají den ze dne stále větší úlohu při řešení praktických otázek politických, výrobních i výchovných.

Do nedávné doby neexistovalo centrální řízení rozvoje konkrétních sociologických výzkumů, což značně snižovalo úroveň sociologické vědy a zbavovalo ji možnosti konkrétně se podílet na realizaci důležitých sociálních a národohospodářských usnesení a na vyjasňování aktuálních společenských problémů.

Tato otázka se však již vyřešila. Celkově je možno konstatovat, že řada opatření, především organizačních, přispěla v posledních letech k upevnění postavení sociologie v SSSR. Roste počet škol, institucí a pracovišť zabývajících se sociologií. *V současné době existuje v SSSR více než 70 sociologických institucí a speciálních sociologických pracovišť, v nichž pracuje přes jeden tisíc vědeckých pracovníků zabývajících se teoretickým a aplikovaným výzkumem.* Pracovníci sto padesáti kateder společenských věd provádějí konkrétní výzkum v nejrůznějších oblastech sociálně ekonomického, politického a kulturního života státu. Při universitách jsou specializované sociologické laboratoře, byly zřízeny příslušné sekce v rámci ústavů Akademie věd SSSR a svazových republik.

Hlavním koordinujícím centrem pro sociální a konkrétní sociologické výzkumy v SSSR je *Sovětská sociologická asociace (Sovetskaja sociologičeskaja asociacija) a Ústav konkrétních sociálních výzkumů AV SSSR (Institut konkretnych socialnych issledovanij AN SSSR)* v Moskvě. Zde se koordinuje výzkumná činnost základních akademických ústavů, sociologických laboratoří, universit a dalších vysokých škol v celé zemi. To umožňuje nejen přihlížet ke všem různým specializacím daných center, ale organizovat i kolektivní spolupráci v oblasti metodologie, metodiky a techniky sociálních výzkumů a všestranně a fundovaně se zabývat kritikou západní sociologie.

K základním pracím, které vyšly z tohoto koordinujícího centra (Ústav konkrétních sociálních výzkumů), patří dvousvazkové dílo *Sociologija v SSSR*.<sup>6</sup> Toto kolektivní dílo zkoumá úlohu a perspektivy rozvoje marxistické sociologie v SSSR, problémy metodologie, metody a techniky sociologických výzkumů, změny v třídní struktuře sovětské společnosti, vzájemný vztah osobnosti a kolektivu aj. Jsou zde zobrazeny výsledky výzkumů sociálních a pracovních problémů města a vesnice, průmyslu, volného času a řada poznatků, které jsou na rozhraní sociologie a příbuzných věd. Hlavním redaktorem sborníku byl G. V. Osipov. Na přípravě tohoto stěžejního díla se podíleli známí vědci i mladí vědecktí pracovníci z Moskvy, Leningradu, Sverdlovské, Gorského, Novosibirské a dalších měst. Práce se

<sup>6</sup> *Sociologija v SSSR*. Moskva 1965. Nejdůležitější stati tohoto sborníku byly přeloženy do češtiny a vyšly pod stejným názvem: *Sociologie v SSSR*. Praha 1967.

aktivně účastnili také akademici P. N. Fedosejev, V. S. Němčinov, F. V. Konstantinov a člen korespondent AV V. N. Starovskij. Přeložené stati se týkají vesměs metodologie sociálních výzkumů a ukazují charakteristický rys současné etapy rozvoje sovětské sociologie, zaměřené na objektivní výzkum složitých jevů a procesů sociálního života sovětské společnosti.

Hlavními pracovními centry jsou Moskva, Leningrad,<sup>7</sup> Novosibirsk, Sverdlovsk, Kyjev, Tallinn, Perm a Taškent. Pořádají četné, tzv. teoretické konference, na nichž se řeší různé problémy spojené se sociologií. Značnou podporou a inspirací soudobé sociologické aktivity je i účast sovětských sociologů na mezinárodních konferencích, sjezdech, symposiích, zejména pak na světových sociologických kongresech.

V Moskvě jsou ještě další sociologické instituce. Jmenujme alespoň *Sociologické oddělení ÚV KSSS, Ústav filosofie AV SSSR (Institut filosofii AN SSSR), Ústav mezinárodního dělnického hnutí (Institut meždunarodnogo rabočego dvizenija), Ústav ekonomie a organizace průmyslové výroby (Institut ekonomiki i organizacii promyšlennogo proizvodstva), katedra vědeckého komunismu MSU, laboratoř konkrétních sociologických výzkumů MSU, Ústav státu a práva AV SSSR (Institut gosudarstva i prava AN SSSR), Etnografický ústav N. N. Miklucho-Maklaja AV SSSR (Institut etnografii N. N. Miklucho-Maklaja AN SSSR).*

Značná část pracovníků v oboru sociologie se dříve soustřeďovala v sociologickém oddělení *Filosofického ústavu AV*. Sekce konkrétních sociologických výzkumů, která měla v polovině šedesátých let sedmdesát vědeckých pracovníků, se stala základem později vybudovaného *Ústavu konkrétních sociálních výzkumů*. Tato sekce měla původně pět pracovišť, tzv. laboratoří. Zabývala se otázkami metodologie a techniky společenských výzkumů, sociologií práce, sociologií osobnosti, problémy výzkumů. Tato sekce měla původně pět pracovníků, které se zabývaly zkoumáním dalších sociologických oblastí, například města a venkova, mládeže, rodiny, manželství, dále demografií a sociální psychologií. Tato sekce, z níž byl později vytvořen ústav, se stala základem, o který se opírá *Vědecká rada pro konkrétní sociologické výzkumy*, jejímž úkolem je koordinace práce jednotlivých pracovišť a plánování výzkumných prací, a Sovětská sociologická asociace, sdružující okolo dvou tisíc pracovníků. V rámci této společnosti pracuje dvacet pět vědeckovýzkumných komisí. Vědecká rada a Sociologická asociace koordinují činnost téměř dvou set sociologických pracovišť, která dnes v SSSR existují. Tato pracoviště vznikla při Akademických jednotlivých republik, ale i jinde. V Moskvě například existuje *pracoviště sociologických modelů* při *Ústavu ekonomicko-matematických metod*, sociologické pracoviště je dále vytvo-

řeno při *ÚV Komsomolu*, při *ministerstvu kultury*, při *redakci Komsomolské pravdy* pracuje *Ústav veřejného mínění* a podobná výzkumná sociologická pracoviště byla vytvořena i při redakcích jiných časopisů, např. časopisů *Izvestija* a *Litěraturnaja gazeta*.

Moskevští sociologové provedli dosti rozsáhlý sociologický výzkum sociálních důsledků technického pokroku, tzv. Gorkovský výzkum, nazvaný podle města, kde se konal. Zúčastnili se ho i zastupci jiných sociologických center. Výzkum si všiml sociálně ekonomického postavení dělnické třídy v současných podmínkách, v nichž probíhají změny pod vlivem vědeckotechnického pokroku, sociálních problémů techniky a vědy, sociální struktury průmyslového závodu a problémů pracovní a mimopracovní činnosti člověka, formování osobnosti pracujícího, jeho vztahu k práci, rodině a kolektivu. Výsledky těchto výzkumů byly shromážděny v kolektivní práci *Technický pokrok a dělnická třída*. Na tomto výzkumu se podíleli vědečtí pracovníci Filosofického ústavu AV, učitelé vysokých škol, studenti, komsomolští a odboroví pracovníci, inženýři, pracující města Gorkého. Objektem výzkumu byly vybrané závody v Gorkém, typické pro Sovětský svaz vzhledem k úrovni průmyslového rozvoje, sociální struktuře, zaměření a tempu vědeckotechnického pokroku. Z výzkumu závodů v Gorkém čerpá i několik článků zmíněného sborníku *Sociologie v SSSR*. Zvláště podnětná je sociologická analýza rysů osobnosti dělníka spjatých s obsahem práce od autorky N. G. Valentinovové.

Základním dílem Filosofického ústavu a později Ústavu konkrétních sociálních výzkumů AV SSSR je mnohosvazkové dílo *Metodologie a metodika sociálního výzkumu*. Na práci se podílela téměř všechna základní centra sociálních výzkumů v SSSR. Práce věstřaně marxisticky hodnotí základní pojmy a kategorie sociologie; významné místo zde zaujímá metodika a technika sociálního výzkumu, teorie korelací, modely spotřeby, migrace obyvatelstva, kvantitativní hodnocení v sociálně psychologickém výzkumu, typologie výběrů, zpracování materiálů hromadného pozorování na děrnostítkových a elektronkových počítačích strojích atd. Velká pozornost se věnuje i zvláštnostem metodiky výzkumu různých stránek socialistické společnosti. Zde je zařazena metodika studia sociálních problémů průmyslu, zemědělství, obyvatelstva, metodologie výzkumu veřejného mínění, rodinných vztahů, výzkumů problémů mládeže a jiné metodologické otázky různých aspektů dané problematiky. Na přípravě II. a IV. svazku tohoto kolektivního díla se podílely i jiné instituce z Moskvy, například *oddělení historického materialismu Filosofického ústavu AV*.

V moskevském centru vznikla i další díla, která jsou výsledkem kolektivní práce sociologů, filosofů, ekonomů, právníků, například několikasvazkové dílo *Socialismus a komunismus*. Tato práce se zabývá problematikou rozvoje sociálních vztahů ve společnosti, která

<sup>7</sup> Leningradskému centru sociologického bádání byla věnována podrobná zpráva v Sociologickém časopise č. 1 1971. Proto se jím nebudeme v našem pojednání zabývat.

buduje komunismus. Dílo je postaveno na konkrétních výzkumech a vychází z diskusí četných konferencí pořádaných za účasti širokých vrstev veřejnosti a odborníků. Tyto konference se konaly v různých závodech v Moskvě, v kolchozech Tulské oblasti, sovkchozech Kazachstánu, v kolchozních vesnicích v Kurské oblasti, v Závozech komunistické práce Irkutské oblasti, na stavbě Bratské hydroelektrárny, v minském závodě na rozhlasové přijímače aj. Konference se týkaly dvou témat: *Technický pokrok a duševní růst budovatelů komunismu a Výchova v práci — základ formování člověka komunistické společnosti*. Konferencí se zúčastnilo více než deset tisíc lidí.

Oddělení socialistické kultury Filosofického ústavu AV zpracovalo kolektivní dílo *Základní vytrvání a rozvoj kultury komunismu*. Jsou v něm osvětleny základní procesy, které probíhají v duchovním životě společnosti v období přechodu od kapitalismu ke komunismu, je zde zkoumán pojem kultury, její místo v procesu společenského rozvoje, a rovněž zvláštnosti duchovní kultury komunistické formace. Jsou zde analýzy politických, ekonomických a ideologických základů kultury nového světa, významu a místa kulturní revoluce při budování komunismu, řídicí úlohy strany a socialistického státu při utváření komunistické kultury, procesu formování nového člověka v souvislosti s vytvářením komunistických forem práce a všestranné iniciativy mas jako hlavní podmínky vzniku a rozvoje komunistické kultury. Dále je zde pojednáno o významu rozšíření volného času a změny způsobu života sovětských lidí pro všestranný rozvoj osobnosti a o zpětném vlivu těchto faktorů na materiální a duchovní život společnosti. Řeší se zde otázky národnosti a internacionalismu v kultuře nového světa, procesy vyrovnávání kulturní úrovně socialistických států. Sociologický materiál k tomuto dílu získávali pracovníci oddělení historického materialismu ve spolupráci s ministerstvem kultury SSSR, různými kulturními činiteli apod.

Sociologické výzkumy zaujímají významné místo i v programu moskevského Ekonomického ústavu AV SSSR. Oddělení ekonomické efektivity kapitálových investic pracuje na dynamickém modelu národního hospodářství. Charakteristickou zvláštností je vytvoření hierarchického strukturního modelu, který dovoluje jednotně popsat různé procesy v národním hospodářství (projektování, plánování, výrobu, spotřebu), od nejvýznamnějších až po elementární technologické operace. Závěry z provedených výzkumů jsou zobecněny v monografii *Dynamický model výroby*.

Etnografický ústav N. N. Miklucho-Maklaje AV v Moskvě zpracovává velmi zajímavé studie vycházející ze sociálních a sociologických výzkumů. Sovětská etnografická provádějí výzkumy současné kultury a způsobu života národů SSSR a jiných států. Studuje se kultura a způsob života kolchozních rolníků. Byl vytvořen speciální obor: studium kultury a způsobu života dělnické třídy. Ústav zkoumá proces rozvoje sociálního a kulturního způsobu

života v zemích, jež se již osvobodily od koloniálního útlatku, i v zemích bojujících za národní nezávislost. Sleduje se zde, jak vznikají nové zvyklosti a tradice sovětských národů, jak se mění společenské přežitky a náboženské předsudky aj. Vypracovávají se etnografické mapy. Další práce ústavu se opírají o konkrétní sociální výzkum a jeho výsledky jsou shrnuty v díle *Národy světa*. Kolektiv oddělení pro studium malých národů Dálného severu připravil práci *Tradiční výrobní návyky národu Severu a jejich využití při budování socialismu*. Byly provedeny výzkumy na téma *Kultura a způsob života pracujících Dálného Tagilu*. Končí příprava kolektivní monografie *Překonávání náboženských přežitků ve způsobu života ruského obyvatelstva Sovětského svazu* aj.

Ústav státu a práva AV SSSR, zabývající se výzkumem kriminality a jejími příčinami, má jako jeden z hlavních úkolů svého programu konkrétní sociologický výzkum nejzávažnějších problémů boje se zločinností a vypracování teoretických základů studia a prevence trestných činů. Výzkum se týká zejména prevence trestnosti v okresech Moskevské a Permské oblasti, v Krasnodarském kraji, Běloruské SSR a jiných oblastech. Byly shromážděny místní statistické údaje o stavu trestnosti, o spotřebě alkoholu atd. Byl proveden výzkum odsouzených v nápravných zařízeníech. Při výkonu trestnosti mládeže se přihlíželo ke všem státním a veřejným opatřením pro boj s porušováním práva mladistvými, jako jsou dětské útulky, komise pro mladistvé, veřejné organizace, které řídí prevenci kriminality mládeže, sbor bezpečnosti, prokuratura a nápravné pracovní ústavy. V rámci úkolu byly již publikovány tyto práce: *Otázky metodiky výzkumů a prevence kriminality* (redakce A. Gercenzona), *Materiály ke studiu státních a společenských opatření proti kriminalitě* (redakce A. Gercenzona - Permská oblast), *Prevence zločinů a alkoholismus*, *Zločinnost v kapitalistických státech po druhé světové válce*, *Otázky boje s recidivou zločinnosti* (A. Jakovlev), *Boj se zločinností mladistvých* (B. Boldyrev) aj. Výsledky výzkumů a prací byly hodnoceny za účasti vědeckých pracovníků i pracovníků z praxe. V nedávné době vstoupila organizace konkrétních sociologických výzkumů v oblasti prevence zločinnosti do nové fáze. Při prokuratuře SSSR byl vytvořen *Všesvazový vědeckovýzkumný ústav pro studium a prevenci zločinnosti*, který řeší úkoly, jež ukládá právní věd program KSSS, tj. konečné vymýcení zločinnosti v SSSR.

Otázkou výstavby měst se zabývá *Vědeckovýzkumný a projektový ústav výstavby měst při státním komitétu občanské výstavby a architektury Gosstroje SSSR*. Tento ústav například vydal monografii *Základy sovětské výstavby měst*, zaměřenou na konkretizaci sociálních požadavků souvisejících s výstavbou měst a určení principů sociální organizace města v etapě budování komunistické společnosti. Jiná práce ústavu, *Sociální požadavky pro plánování výstavby sovětského města*, zkoumá sociální problémy a perspektivy roz-

voje měst v SSSR. Byl zde také dokončen komplexní výzkum životních podmínek a vlivů nových sídlišť. Podobný výzkum se provádí v Leningradě a Kyjevě.

K významným sociologickým pracovištím Moskvy patří *Ustav mezinárodního dělnického hnutí*, který se zabývá sociologií práce, průmyslu, sociálně politickou problematikou a společenskou prognózou v mezinárodním kontextu.

A nakonec se ještě vrátíme k hlavnímu sociologickému pracovišti v Moskvě, k *Ustavu konkrétních sociálních výzkumů AV SSSR*. V současné době se tento ústav zaměřuje na teoretickou, aplikovanou a aktuální problematiku sovětské společnosti. Pozoruhodná je jeho pracovní koncepce, rozdělená do čtyř hlavních projektů, jež se v podstatě kryjí s teoretickým pracovním zaměřením. První projekt se koncentruje na výzkum metodologické a metodické problematiky s cílem zvyšovat metodologickou kvalitu profesionálních sociologů i studentů. Významné místo zde zaujímají matematicko-statistické metody a jejich sociologická aplikace. Druhý projekt je zaměřen na výzkum sociálně společenských důsledků nové hospodářské soustavy v SSSR.

Výzkumný zájem se zde soustřeďuje na několik sociologických disciplín, zejména na sociologii práce, průmyslu a zemědělství. Třetí projekt je zaměřen na sociálně společenské důsledky vědeckotechnické revoluce a je založen na týmové spolupráci různých sociologických odvětví. Čtvrtý projekt je orientován na výzkum efektivnosti ideologické práce a veřejného mínění z hlediska komplexních společenských souvislostí.

Rozsáhlé sociologické výzkumy provádí i sociologická laboratoř při filosofické fakultě MSU. Soustřeďuje se zejména na zkoumání vzájemných vztahů mezi dělnictvem a inteligencí, otázky formování komunistické morálky, na otázky výchovné práce, sociologie venkova aj. Značnou pozornost věnují pracovníci laboratoře kritice buržoazní, zvláště empirické sociologie. V tomto oboru pracují např. D. D. Česnokov a G. M. Andrejevová.

Na filosofické fakultě MSU se zkoumají rovněž sociální procesy v souvislosti s rozvojem vědeckotechnické revoluce, zpracovávají se témata *Osobnost v podmínkách socialismu. Kolektiv a osobnost, problémy mládeže, zejména venkorské*, atd. Středem pozornosti je jedinec, lidská osobnost. Výzkum má na zřeteli ekonomické problémy osobnosti, zjišťování podmínek každodenního života lidí, výchovu, tradice aj. Dalšími tématy z oblasti sociologie jsou: problém inteligence, třídní struktura společnosti, zánik tříd, problematika kultury, vědy aj. Tématy diplomových a kandidátských prací jsou například: metodické problémy sběru informací, sociometrie, problémy sociálního experimentu, metody zpracování metodických informací, malé skupiny, problémy měření a škálování, kritika nemarxistických sociologických koncepcí aj. Sociologická laboratoř fakulty se zaměřuje rovněž na výzkum *potřeby práce* (u pracovníků v závoděch na výrobu soustruhů v Moskvě). Zkoumá se řada objektivních i subjektivních uka-

zatelů, pomocí nichž je možno určit maximální, střední a minimální stupeň potřeby práce, aby se tak získal zobecněný komplex vlastností, jež odpovídají lepším, středním i horším pracovníkům. Vytvoření modelu dělníka s normálně rozvinutou potřebou práce usnadní řešení řady otázek ideové výchovné práce a pomůže stranickým organizacím v jejich boji za zvýšení produktivity práce.

Při budování komunismu má stále větší význam ideologická práce a komunistická výchova pracujících. Proto je aktuální zkoumání zákonů utváření společenského vědomí u různých sociálních skupin a tříd socialistické společnosti a určení společenského vědomí vůbec. Této problematice se věnují rovněž na filosofické fakultě MSU, zejména A. K. Ulcdov.

\* \* \*

Na universitě ve *Sverdlovsku* v laboratoři sociologického výzkumu Polytechnického ústavu, kterou řídí M. N. Rukvevič, se zabývají výzkumem *změn kulturní a technické úrovně dělnické třídy*. Dále se zde zkoumá problematika *rozvoje osobnosti* z hlediska profesionálních a kulturních struktur a dvě komplexní témata: *Změny sociální struktury sovětské společnosti* a *Dynamika změn dělnické třídy*. Uralští odbočka AV SSSR se zaměřuje na výzkum sociálního řízení.

Dalším významným centrem sociologického výzkumu je hlavní město Estonska Tallinn. Zde se při *Historickém ústavu Estonské akademie věd* provádí základní výzkum změn v duchovním životě, spojený se značně komplikovaným výzkumem masových komunikačních prostředků, propagandy, estetických zálib. Studují se otázky rozvoje kultury a vliv massmedií na postoje člověka. Údaje se publikují v estonštině a kromě toho jsou uveřejňovány v ústředních filosofických časopisech.

Dále bychom se alespoň krátce zmínili o *Charkově* a o výzkumech *problematiky současného socialistického města*, prováděných na základě vlastního materiálu, a o výzkumu problému *aktivity dělnické třídy* na základě materiálu ze závodů v Charkově a v Charkovské oblasti. Charkov, který je všestranně rozvitým městem, představuje zajímavý a charakteristický objekt sociologických výzkumů. Kazaňští a charkovští sociologové provádějí výzkum ve spolupráci s moskevským sociologickým centrem.

Výzkum životních podmínek a výstavby nových sídlišť se provádí také v *Kyjevě* a v *Leningradě*. Zpracovávají se zde otázky týkající se *sociálních požadavků funkcionální struktury nových měst a sídlišť* i další témata, jako optimální velikost a struktura nových měst, mimopracovní doba a volný čas pracujících (na základě materiálu získaných dotazníkem) a specifický podíl obyvatelstva zaměstnaného v odvětvích péče o kulturní a životní potřeby a bytového komunálního hospodářství. Základním cílem je zjistit, jak se formuje sociální struktura města v závislosti na specifickém podílu tohoto obyvatelstva.

Kyjevská laboratoř sociálních výzkumů na katedře dialektického a historického materialismu Státní kyjevské university T. G. Šev-

čienka se věnuje *výzkumu způsobu života a rozvoje osobnosti v době budování komunismu*. Studuje se vliv práce na formování komunistického uvědomění a vliv kolektivu na utváření nového člověka, jeho chování v práci a stylu života.

Jedním z nejserióznějších a přitom masových výzkumů této laboratoře bylo sledování týdenního časového rozpočtu pracujících Kyjeva. Zvláštní pozornost byla věnována průzkumu volného času, který nejen sám o sobě, ale zejména je-li racionálně využit, přispívá do značné míry ke kulturnímu a duševnímu rozvoji osobnosti. Některé závěry byly uveřejněny již v r. 1963 v časopise *Filosofskije nauki* v článku *Metodika a některé výsledky časového rozpočtu pracujících*.

V současné době si pracovníci laboratoře všimají vzrůstající *úlohy společnosti při řešení státních a kulturních otázek*, zkoumá se práce různých komisí při okresních výkoných výborech, školách, domovních správách atd., jakož i jejich vliv na vytváření komunistického způsobu života a všestranný rozvoj osobnosti.

Laboratoř navazuje a udržuje styky se všemi sociálně ekonomickými katedrami univerzity. Tato spolupráce přímo na universitě i se společenskými organizacemi města umožňuje hlouběji a plněji do výzkumu zahrnout všechny stránky způsobu života sovětského lidu, zobrazit obrovské změny, které zde probíhají ve vědomí a chování lidí, ve výrobě, v kolektivu i v rodině.

Sociální a sociologické výzkumy zaujímají jedno z důležitých míst při řešení teoretických i praktických otázek budování komunismu i v *Běloruské SSR*. V Běloruské republice se zabývá sociálními výzkumy *Filosofický ústav BAV SSSR, katedra dialektického a historického materialismu* a spojená *katedra filosofie a politické ekonomie vysokých škol*. Filosofický ústav publikoval přes sto brožur, monografií a vědeckých článků. Vydal například monografii *O formování a rozvoji běloruského národa za socialismu*, v níž jsou na obsáhlém faktickém materiálu dokumentovány historické změny v ekonomickém, sociálně politickém a duchovním životě běloruského lidu. Výsledky dalšího sociálního výzkumu jsou zpracovány v monografii *Rozvoj běloruské socialistické kultury*. V knize je popsána a analyzována kulturní revoluce a její zvláštnosti v Bělorusku. Přípravy monografie *Od socialismu ke komunismu* se zúčastnili vědečtí pracovníci filosofického a ekonomického ústavu BAV SSSR, vysokoškolských pracovníků Běloruské státní university, Polytechnického ústavu a jiných vysokých škol. Kolektiv vědeckých pracovníků Filosofického ústavu BAV SSSR zpracoval téma *Sociální složení sovětské společnosti v období budování komunismu*. Na základě analýzy rozsáhlého materiálu o životě SSSR jsou zde teoreticky zdůvodněny nejdůležitější tendence a změny sociální struktury sovětské společnosti a zachycena nová sociální tvář dělnické třídy, kolchozního rolnictva a inteligence. Další monografií je *Změna sociálního postavení dělnické třídy Běloruska v etapě budování socialismu a komunismu*

a *Budování komunismu a sociální změny kolchozního rolnictva Běloruska*. Zpracovává se metodika sociologických výzkumů prováděných v různých oblastech republiky.

Sociální výzkumy a konkrétní sociologické výzkumy, i když méně rozsáhlé, se provádějí také v Gruzinské SSR, v Litevské SSR i jiných republikách.

\* \* \*

K velmi významným sociologickým střediskům v SSSR patří Novosibirsk. V *Ustavu ekonomiky a organizace průmyslové výroby v Novosibirsku* (pobočka AV SSSR) se pod vedením A. G. Aganbegjana provádějí pozoruhodné výzkumy, známé na celém světě.

Ve výzkumech novosibirského centra zaujímají důležité místo otázky volného času. Sociologové se zde zaměřují zvláště na výzkum časového rozpočtu, kterému byla věnována publikace *Mezinárodní srovnávací výzkum časového rozpočtu* (Mězdunarodnoje sravnitel'noje issledovanie bjudžeta vremeni. Novosibirsk 1969) a samostatná konference *Bjudget vremeni*, jejíž materiály byly uveřejněny (*Bjudget vremeni i socialno-ekonomičeskoje planirovanije*. Novosibirsk 1969).

Možnosti a nutnost zkracování pracovní doby ve společenské výrobě jsou spojovány s otázkou racionálního využití volného času, tj. s otázkou jeho kvality. Rozsah volného času charakterizuje celkové využívání časového rozpočtu. Faktické údaje získané v průběhu výzkumů podávají svědectví jak o určitých společenských rysech využívání volného času v různých zemích, tak i o celé řadě zvláštností. Celostátní a mezinárodní výzkumy volného času jsou považovány za velmi významné pro posílení obecných zákonitostí a tendencí ve využívání volného času.

Metodologickými a metodickými otázkami sociálních výzkumů, aplikací statistických a matematických metod, využitím elektronkových počítačích strojů se zabývá *sociologická skupina ekonomické laboratoře Novosibirské státní university*. Laboratoř provádí dále výzkum v oblasti sociálních problémů urbanistiky a optimalizace pracovního zařazení absolventů škol (zabývá se hledáním nejracionalnějšího řešení rozdělování dělnických kádru s ohledem na požadavky lidí a potřeby průmyslu).

Tato skupina připravila programy pro statistická seskupení a program pro korelace. S jejich pomocí byl v r. 1962 na základě materiálu získaného sociologickým výzkumem poprvé proveden *korelační rozbor* (korelace tříd) *faktorů určujících volbu povolání*. Dále skupina zpracovala kolektivní studii *Modelování v sociologických výzkumech*.

Na práci o použití statistických a matematických metod v sociálním výzkumu se aktivně podílí *laboratoř ekonomických výzkumů Ústavu ekonomie Sibiřského oddělení Akademie věd SSSR*.

V r. 1970 vydali novosibirští sociologové sborník *Sociální struktura obyvatelstva Sibíře* (*Socialnaja struktura naselenija Sibiri*), který obsahuje soubor statí uvádějících řadu zajímavých faktů o sociálních změnách, které

proběhly v oblasti Sibíře v důsledku socialistické industrializace a budování vyspělé socialistické společnosti za padesát let sovětské vlády. Sborník obsahuje stati zabývající se obecnou problematikou sociální struktury socialistické společnosti, práce o sociální struktuře Sibíře jako celku a analýzu konkrétních sociálních skupin. Z dalších publikací tohoto oddělení bychom uvedli alespoň sborník *Metodika výběru migrace rolnického obyvatelstva* (Zaslavská, T. I. - Jeršova, K. F. - Mirkin, V. D.: *Metodika vyboročného obsledovanija migracij selskogo naselenija*. Novosibirsk 1969).

V r. 1970 se konal v Novosibirsku mezinárodní seminář na téma *Sociologie a matematika*, který dokázal vítězství matematických metod v sociologii a ukázal obrovský rozvoj sociologické výzkumné práce v SSSR, její důslednou plánovitost, plodnou spolupráci matematiků se sociology, originalnost řešení i některých tradičních metodologických úkolů.

Novosibirští sociologové se aktivně účastní různých zasedání a mezinárodních konferencí. Novosibirsk byl početně silně zastoupen na VII. světovém sociologickém kongresu ve Varně v r. 1970. Někteří představitelé sociologie z Novosibirska vystoupili na kongresu s referáty. Například referát V. I. Gerčikova byl věnován metodologické analýze *systémovosti sociálních objektů*, spojených s řešením úkolu řízení. J. P. Voronov v referátě *Oblastní výběrová šetření v sociologii* vyzdvihuje význam zdokonalování metodiky výběru na vyšších stupních.

Sibírské oddělení AV SSSR se fakticky stalo jedním ze stěžejních pracovišť v oboru vývoje a aplikací matematických metod v sociálním poznání.

\* \* \*

To je stručný nástin sociologického bádání v nejvýznamnějších sociologických centrech Sovětského svazu. Nezahrnuje celou řadu pracovišť, která existují v každé sovětské republice, a pomíjí stovky pracovišť praktického a průmyslového zaměření. Již z přehledu činnosti jednotlivých center vyplývá, že sovětská sociologie řeší angažovaně velmi rozsáhlé a náročné úkoly. Především se zaměřuje na objasňování teoretických a metodologických problémů a na podání objektivních vědeckých informací o nejdůležitějších sociálních procesech a změnách, zkoumá společnost jako komplikovaný a složitý sociálně ekonomický systém, hledá zákonitosti jeho společenského fungování a konečně předvídá sociální proměny společnosti a doporučuje praktická opatření v hospodářské a politické oblasti.

Pokud jde o některé tendence dalšího rozvoje sociologického bádání v SSSR, rysuje se zřetelně potřeba vybudovat další komplexní profesionální sociologické ústavy a střediska. Jeden takový ústav byl zřízen na Leningradské univerzitě. Pracují v něm národohospodáři, sociologové a psychologové na společném tématu *Člověk v práci, poznání a soutěžení*. Sociologický výzkum se zde bude patrně roz-

víjet dvěma hlavními směry: jednak jako výzkum zaměřený na další rozvoj sociologické teorie marxismu, jednak jako výzkum problémů sociálních důsledků technického pokroku a vytváření materiálně technické základny komunismu; změn v sociální struktuře sovětské společnosti při likvidování podstatných rozdílů mezi třídami; sovětské státnosti a lidové správy; zákonitosti vývoje společenského vědomí v souvislosti se změnami ve společenských vztazích sovětské společnosti.

Sovětsští sociologové se snaží o výměnu zkušeností a informací ve všech oblastech sociologického bádání se sociology socialistických zemí, začíná se realizovat společný výzkum podle jednotného programu. Všeobecně je možno konstatovat, že mezinárodní styky sovětských sociologů se v poslední době značně rozšířily. Kontakty se zahraničními marxistickými i nemarxistickými sociology přispívají k užitečné výměně vědeckých informací. Naše spolupráce se sovětskými kolegy započala, nepočítáme-li tradiční osobní kontakty, na 1. celostátní konferenci ve Špindlerově Mlýně v r. 1966, již se aktivně účastnila oficiální sovětská delegace. V současné době se sovětsští sociologové — spolu se sociology ostatních socialistických zemí — podílejí na řešení výzkumného úkolu *Socialistický podnik*, jehož cílem je analyzovat specifické znaky, jimiž se socialistické podniky liší od kapitalistických.

Prohloubení spolupráce se sovětskými vědci a přístup k jejich teoretickému bohatství v oboru otevírají obrovské možnosti rozvoje naší sociologie, která vyrůstá ze stejných ontologických, gnoseologických a ideově politických postulátů.

Milena Manová

## Patnáct let Polské sociologické společnosti\*

13. prosince 1972 uplynulo patnáct let ode dne, kdy se ze sociologické sekce Polské filosofické společnosti vytvořila samostatná Polská sociologická společnost. Během této doby se z organizace, která měla na počátku poměrně omezený rozsah činnosti i vliv, vytvořilo sdružení, které v současné době — podle slov svého bývalého předsedy prof. W. Markiewiczze — představuje nejaktivnější vědeckou společnost ze všech humanitních společností obdobného poslání a struktury, jež dnes v Polsku existují. To se projevilo i na početním růstu jejích členů. Zatímco po dvou letech existence měla Polská sociologická společnost 195 členů, v r. 1961 stouplо toto množství na 245 a v r. 1970 na 804 členy. Také počet odboček v jednotlivých polských městech rychle vzrůstal a dnes jich aktivně pracuje devět. Činnost společnosti je poměrně rozsáhlá, jak o tom např. svědčí z čistě kvantitativního hlediska její rozpočet (v r. 1971 se její příjmy pohybovaly okolo 755 000 zlotých a vydaje okolo 330 000 zlotých) a po obsahové stránce výčet sekcí, které působí v celostátním mě-

\* Základní údaje k této informaci čerpám z článku Andrzeje Kojdera *Sprawozdanie z Walnego Zgromadzenia PTS — 4. III. 1972 r.*,

otištěného v časopise *Studia Socjologiczne* 1972, č. 3.